

Although the individual essays make useful contributions on their specific topics, cumulatively the collection does not add up to a coherent and persuasive overall reassessment of the period. This might have been supplied by a concluding synthetic essay bringing together the insights of the various essays and systematically pitting them against the prevailing consensus. Some of the essays do not make a sufficient attempt to address the broader historiography or to clearly spell out how their findings qualify or subvert our existing interpretations of the era. For experts in the field this presents less of a problem, but for others less well versed in the historiography of the post-Tanzimat period it is more difficult to discern the key elements of the claimed reassessment and to determine their significance. But it is still an important work, as previous scholarly works on these topics have been highly politicized. This book is a valuable contribution to our understanding of Ottoman reform and Islam in general, as well as the particular process of the later era, which was full of conflicts.

Abdülhamit Kırmızı

Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri

Hidayet Şevkatli Tuksal

Ankara: Kitabiyat, 2000. 267 sayfa.

Bu eser 2000 yılından bu yana yayımlanan kendi sahasındaki en önemli kitaplardan biridir. Hidayet Şevkatli Tuksal, bilhassa tarihî bir bakış açısıyla kadın karşıtı söylemin İslâm geleneğindeki izdüşümlerini sürüp kitabına önce ataerkil anlayış ve bu anlayışla mücadele eden kadın hareketinin kısa bir özetini vererek başlamaktadır. Tuksal öncelikle Kur'an'ın insana bakışını ve insan anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır.

Eser, "Önsöz", "Giriş", dört bölüm, "Sonuç", "Ekler", "Kaynakça" ve "Dizin"den oluşmaktadır. "Kur'an Muhtevasında Kadının Konumu ve Ataerkil Geleneğin Tesirleri" başlıklı "I. Bölüm"de Kur'an'ın çizdiği insan tipolojisinden ve Kur'an'ın kadına yönelik mesajlarından bahsedilmiştir. "II. Bölüm"de ise kendisinin kadın karşıtı saydığı hadislerden birinde geçen kadının eğriliği ifadesini ele almaktadır. "III. Bölüm"de ise eksiklik söylemine değinmektedir. Bu rivayetleri ele almadan önce eksiklik söylemine ilişkin rivayetlerin başka

rivayetlerle bir arada verilmiş olmasından dolayı, sınıflandırma güçlüğü oluşturduklarını söyleyen Tuksal, vurûd sebeplerine göre hadisleri sınıflandırdıktan sonra, bilhassa rivayetlerdeki kocasına itaat etmeyen nankör kadınlar ve cehennemi dolduracak kadınlarla ilgili ifadeleri uzun uzadıya ele almaktadır. “IV. Bölüm”de de uğursuz saymayı şirk sayan hadisleri sıraladıktan sonra, Hz. Peygamber’in uğursuzluğun yerine koysunlar diye onlara tercih edecekleri ikinci bir seçenek olmak üzere “el-fe’l”i, yani hayra yormayı tercih olarak sunduğunu gösteren hadisleri zikretmektedir. Daha sonra uğursuzluğun varlığına ve bilhassa kadının uğursuzluğuna değinen hadislere yer vermektedir.

Kadınla ilgili İslâmî literatürdeki olumsuz ifadeleri içeren hemen tüm rivayetlerin ele alındığı bu çalışmada, metin tenkidi yoluyla söz konusu rivayetlerle ne demek istendiğine ve hangi menbadan beslenerek İslâmî literatüre girdiklerine değinilmeye ve özetle tüm bu rivayetler, bilhassa Kur’an ışığında da ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Oldukça kapsamlı bir muhtevaya sahip, kendi sahasında bir ilk olma özelliği taşıyan bu eserin kuşkusuz tenkit edilecek yönleri de bulunmaktadır.

Bu kitabı, kadının insanın eksik ve alt bir türü olarak kabul edilmesi eğilimine karşı bir tepki olarak yazdığını söyleyen Tuksal (s. 1) erkeklerin kadınlar üzerinde “kavvâm” oldukları âyetini yorumlarken kavvâmlık ilişkisinde kadının her zaman itaat etmesi gereken taraf olarak görüldüğünü ve Kur’an’ın burada erkekten yana bir tutum içinde olduğunu düşündüğünü söylemektedir (s. 46-47). Ancak tek bu âyet değil de, tüm Kur’an’ın yaklaşımı değerlendirildiğinde, Kur’an’ın genelinde erkeğe yükümlülük verilmesi, yani erkeğin kazanıp getirmek ve aileyi geçindirmek zorunda olması, hem evliyken hem de boşanma esnasında nafaka vermesi gereken taraf olması, çocukların her türlü maddî sorumluluğundan mesul tutulan kişi olması durumları düşünüldüğünde, bütün bu yükümlülüklerle paralel olarak Allah’ın erkeklere kavvâmlık statüsünü vermesini anlamak daha da kolaylaşacaktır. Ancak öte yandan eşler arasında iyi geçimi daima emretmiş ve bu kavvâmlık statüsünün erkeklerin yapacakları yahut yaptıkları herhangi bir yanlışı örtbas edecek bir statü olarak da algılanamayacağını yine Kur’an haksızlık yapmamaları yönündeki telkin ve uyarılarla ortaya koymuştur. Kadınların “nuşûz”u durumunda, erkeğe verdiği fiziksel şiddet uygulama hakkının da yine Tuksal tarafından patriarkal bir durum olarak değerlendirilmesi ise (s.47) kabul edilemez. Zira hükümleri vaz ederken ilk muhataplarının algı dünyasını göz önünde bulundurması, Kur’an’ı patriarkal bir kitap yapmaz. Tuksal’ın kitabında sergilemeye çalıştığı tarihselci bakış açısı, her şeyden önce

Kur'ân-ı Kerim'i yargılamamıza yardımcı olan bir bakış açısı değil, indirildiği dönem içinde daha iyi anlamamıza yardımcı olan bir bakış açısı olmalıdır.

Tuksal kadının eğriliğini ifade eden kaburga kemiği ile ilgili rivayetin "Onu düzeltmeye kalkışırsan kırarsın, kendi hâline bıraktığın takdirde de o daima eğri kalır, ondan ancak yapısındaki eğrilikle istifade edebilirsin" (s. 63) şeklindeki bölümüne yoğunlaşmakta ve bu konuda "Hadis rivayetlerinin ortaya koyduğu üzere, insanlığın âdeta kaderi, ortak paydası olan zaafı bütünüyle kadın cinsinin hanesine yazmak şeklinde tecelli eden eğrilik söylemi, erkek cinsi söz konusu olduğunda başka bir görünüme bürünmektedir." (s. 68) demektedir. Buna bağlı olarak Tuksal burada da hadis şârihlerinin ataerkil bir tutum sergilemiş oldukları iddiasındadır.

Tüm bu rivayetlerin Tevrat'ın kadına yaklaşımıyla bire bir örtüşmesinden nasıl olup da rahatsızlık duyulmadığını anlamaya çalıştığını ifade eden Tuksal, "Hadis imamı Tevrat zihniyetinden kaynaklandığı apaçık ortada olan bu tür İsrâîlî rivayetleri, hangi gerekçelerle Hz. Peygamber'e isnad etme hatasını işlemiş olabilirler? Bu konuda kitaplara geçmiş iddiaların Tevrat'la bu kadar uyum arz etmesinden nasıl zerrece rahatsız olunmaz? Hepsinden önemlisi kadının insan kimliğine, hilafet sorumluluğuna zarar veren bir anlayış, nasıl dinî bir dogma hâline getirilebilir?" (s. 75) diye sorgulamaktadır.

Tevrat'taki kadınlara yönelik ifadeler (Levililer, 27/6, 9; Sayılar, 3/40, 31/13; Yeşu, 6/21; Süleyman'ın Meselleri, 11/22, 21/9; Levililer, 27/9; Yereya, 8/10) Tuksal'ın bize çizdiği tablonun kat kat üzerindedir. Ancak burada sorun şu ki, İslâmî literatürle Tevrat arasındaki bu benzerlik gerçekten de Tevrat'taki anlayışın dönemin kadın anlayışına egemen olduğu düşünceyle hadis râvilerince yahut hadis şârihlerince mi İslâm'a taşınmıştır, yoksa böyle bir anlayış dönemin Arap toplumunda kendiliğinden zaten var mıdır? Diğer bir deyişle, bu anlayış yalnızca Tevrat'tan mı alınmıştır? Dönemin kadın anlayışına İbrânî düşüncenin egemen olmasının hadis şârihlerinin yorumlarında etkisi düşünülebilirse de bu durum ilgili hadislerin mevzû olmasını gerektirir mi? Bu hadisler için geniş bir sened taraması yeterli düzeyde yapılmış mıdır ve son olarak böyle bir tarama yapılmışsa bile hadislerin metin tenkidi biraz da bu hadislerin söylendiği kontekstin, yani hadislerin teke tek vurûd sebebinin bilinmesi gerekmez mi? Bunların da ötesinde Hz. Peygamber'in de kendi yaşadığı toplumun bir ferdi olarak o toplumun verileriyle konuşmasının ne kadar doğal olduğunun vurgulanması gerekmez mi?

Ayrıca bir başka rivayet için Tuksal'ın yorumu daha ilginçtir. “Bu rivayetlere göre erkeğin baştan çıkma ihtimalinin belirmesi için, kadının herhangi bir gayret göstermesi gerekmemektedir. Buna rağmen erkek ondan hoşlandığı takdirde, kadın Şeytan'la özdeşleştirilmekte... Eş konumunda bulunan kadın açısından bakıldığında bile önemli bir ahlâkî zaaf içeren bu tavsiyeye baştan çıkma tehlikesine karşı pratik bir çözüm olarak itibar edildiği düşünülebilir. Fakat erkeği zinadan kurtarmak adına kadının birini Şeytan suretine sokarak kötölemek, diğerini de cinsel nesne konumuna indirgeyerek aşağılamak ve bu iki kadın arasından erkeği pir ü pak, Şeytan'a galebe çalmış muzaffer bir kul olarak çıkarmak doğrusu insaf ve haktan uzak bir değerlendirmedir.” (s.188). Ayrıca hayızın kadınların dinî yönden eksikliği olarak yorumlandığını ifade eden hadislerde hem Yahudilerden hem de Câhiliye dönemi âdetlerinden etkilenilerek amel edildiğini düşünen Tuksal, hadis metinlerine yönelik tenkitlerini sürdürerek “Nasıl olup da aklı ve dini eksik bu kadınlar bu kadar baştan çıkarıcı olabilmektedirler?” diye sormaktadır.

Burada kendisine haksızlık etmemek için bir hususun altını çizmek gerekir ki Tuksal, kitap boyunca ele alıp eleştirdiği rivayetlerin hadis, yani Hz. Peygamber'in sözleri olmadıklarını vurgulamaktadır. Ona göre halkın örfünde, normal yaşamında çok köklü geçmişi olan anlayışlar eğrilik, eksiklik, baştan çıkarıcılık, uğursuzluk ve değersizlik söylemlerini meşrulaştıran rivayetler topluluğunda görüldüğü üzere bir şekilde Hz. Peygamber'e mal edilerek hayatiyetlerini ve tesirlerini devam ettirmişlerdir. Bu anlayışların hadisleşme sürecinde rol oynayan amillerini tespit etme güçlüğünün bilincinde olduğunu söyleyen Tuksal, çalışmasında söz konusu rivayetleri geniş bağlamlar içinde inceleyerek ve Kur'an verileri ışığında değerlendirerek bunların dinî dogmalar değil, binlerce yıllık ataerkil yapılanmadan kaynaklanan insanî ürünler olduğunu ortaya koymaya çalıştığını ifade etmektedir (s. 237-238).

Garudy'nin “Erkek hâkimiyetine dayalı 6000 yıllık ataerkil toplum yapısından bu yana, insanlık kadın boyutu yönünden kötürümdür” cümlesinden esinlenen Tuksal'a göre Kur'an'ın tedricî pedagojik bir yöntemle başlattığı ıslah hareketi bazı alanlarda tam bir başarı ile uygulanırken, bazı alanlarda - özellikle kadınla ilgili- hikmetten nasipsiz cahilî önyargılar karşısında önemli bir aşama kaydedemeden kesintiye uğratılmıştır (s. 191). Tuksal'ın bu bakışı bir yönüyle doğru kabul edilse bile, yine de kadınla ilgili İslâmî literatürdeki söz konusu rivayetleri yeterince açıklamamaktadır. Kanaatimizce bu rivayetlerin Hz. Peygamber'in ağzından çıkıp çıkmadığını anlamak için iyi bir sened tenkidi yapılmalı ve eğer çıkmışsa hangi sebeple, hangi ortamda söy-

lendiğinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Zira Tuksal'inki gibi yorumlar, konuyla ilgili doyurucu bir açıklamadan ziyade 6000 yıllık ataerkil kültüre bir tepki olmaktan öteye gitmemekte ve âdeta karanlık bir mağaranın ucundaki tiz sesler olarak kalmaya devam etmektedir.

Emine Öztürk

L'İslam, Ennemi Naturel?

Emilio Platti o.p.

Paris: Les éditions du Cerf, 2006. 301 sayfa.

Dominiken bir rahip olan Prof. Emilio Platti, Ortaçağ İslâm dünyasında yaşayan Hıristiyan ilâhiyatçılar üzerine yaptığı akademik çalışmalarıyla tanınan bir bilim adamıdır. Kendisi Leuven Katolik Üniversitesi (Belçika) ve Paris Katolik Enstitüsü'nde dersler vermekte olup, Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire (Kahire Dominiken Doğu Araştırmaları Enstitüsü) ve Belçika'daki İslâm-Hıristiyan ilişkilerini araştıran Centre el-Kalima'nın üyesidir.

Platti'nin akademik araştırmalarının dışında ilk kez doğrudan doğruya Avrupalı geniş halk kitlesine yönelik Müslüman ve Hıristiyan ilişkilerini konu edinen eserler kaleme alması, meşhur 11 Eylül (2001) saldırısının arifesinde olmuştur. İslâm-Hıristiyan ilişkilerini her iki dinin kaynaklarından hareketle ele alan Platti, özellikle günümüzde günlük dilde “İslâm ve Hıristiyanlık” ya da “İslâm ve Batı” şeklinde kullanılan gerilim yüklü ifadelerin sağlıklı bir şekilde çözümünün ancak soğukkanlı ve yapıcı bir üçüncü dil kullanılarak mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre bu konuda asıl söz sahibi olacak kişiler, her iki kültürü ve her iki medeniyeti yakından tanıyan ve uzlaşma zemini oluşturacak lojistik donanıma sahip bilim adamları olmalıdır. Zira yine her iki kültürün tarihine vâkıf olanların da bileceği gibi, tarihte vuku bulmuş bu tür gerginliklerde her iki taraf da büyük kayıplara maruz kalmış ve unutulmaz yaraların açılmasına sebep olunmuştur.

Uzun yıllar İslâm kaynaklarını ve kültür tarihini araştırmış olan Platti, Batı kamuoyunda halka düşman olarak takdim edilen İslâm hakkındaki literatürde, tarih boyunca kullanılan kavramların ve ifadelerin gerçeği ne kadar yansıttığını göstermek için söz konusu kavramları analiz ederek eserine başlamaktadır. “Önsöz”, “Giriş” ve iki kısımdan oluşan eserin Önsöz'ünde müellif,